

ХҒТАР 16.21.61
Ғылыми мақала

<https://doi.org/10.32523/2616-678X-2025-1-157-171>

Қазақ және ағылшын халқының ұлттық мінез ерекшеліктері

Б. Халым^{*1}, Р.К. Садықова²

¹Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

²Мұхамеджан Тынышпаев атындағы АЛТ Университеті, Алматы, Қазақстан

(E-mail: ¹bota-@mail.ru, ²roza.sadikova@mail.ru)

Аңдатпа. Зерттеу жұмысы тақырыпқа сай қазақ және ағылшын халқының ұлттық мінезін сипаттайды. Жұмыстың мақсаты – екі тілдегі ұлттық мінез-құлықтың ерекшеліктерінің көрінісін әр ұлтқа тән мақал-мәтелдер мен фразеологизмдер негізінде анықтау. Зерттеу барысында қазақ халқына және ағылшын халқына тән мақал-мәтелдерден нақты мысалдар беріліп, олардың астарлы мән-мағынасы ашылады. Осы тақырып аясында зерттеу жүргізген отандық және шетелдік зерттеушілердің тұжырым-пікірлері назарға алынады. Екі ұлттың дәстүрлі психологиясы мен дүниетанымына сай түрлі мінез ерекшеліктері сипатталады. Олардың өзара айырмашылықтары мен ұқсастықтары тұжырымдалады. Лексико-фразеологиялық тіркестер мен мақал-мәтелдердегі ұлттық мінезді сипаттау амалдарын зерттеу мақсатында ой қорыту, талдау, салыстыру тәсілдері қолданылады. Семантикалық талдаудың негізінде екі ұлттың мінез-құлық ерекшеліктері өмір сүру ортасы, салт-дәстүрі, қоғамдық табынмен адамдар арасындағы қарым-қатынас сипатына сай анықталады. Ұлттық мәдениет пен ұлттық мінез ұғымдарының мәні сараланып, объективті сипатта айқындалады. Зерттеу жұмысында екі ұлттың жеке адамдарына ғана емес, отбасыға, қоғамға ортақ мінез-құлық ерекшеліктері қарастырылады. Екі ұлтқа тән мінез-құлық сипатының ерекшелігін көрсететін мақал-мәтелдер мен нақыл сөздерді анықтау мақсатында <https://melodict.com> интернет ресурсы және Oxford Dictionary of English idioms сөздігі қолданылып, деректі мысалдар жинақталады.

Түйін сөздер: ұлттық мінез, ұлттық мәдениет, ұлттық сана, этномәдениет, қазақ халқы, ағылшын халқы, ерекшелік.

Түсті: 27.12.2024; Жөнделді: 05.03.2025; Мақұлданды: 12.03.2025; Онлайн қолжетімді: 30.03.2025

*Corresponding author

Кіріспе

Ұлттың ұлт болып ұйысуының алтын арқауы, қызыл өзегі – ұлттық мінез. Төл тарихпен үндесіп, салт-санамен, мәдени құндылықтармен мығым байланысып жатқан ұлттық мінездің қай ұлтта болмасын өзіндік ерекшеліктері айқындалып тұрады. Ұлттық ерекшелікті көрсетудің объективтендірілген түрі – ұлттық мінез. Ол ділдік ерекшеліктер мен әлеуметтік іс-әрекетте байқалатын сыртқы көрініс, бір ұлттық топтың екінші топтан айырмашылығы.

Ұлттық мінез – белгілі бір халықтың өкілін танытатын психологиялық ойлау және сөйлеу ерекшелігін анықтайды. Оны әдеби шығармадағы кейіпкердің ұлттық сипатымен ерекшеленген мінез-бітім тұрғысынан да анықтай аламыз. Ол қоғамдық, рухани, экономикалық және саяси жағдайларға сәйкес қалыптасады. Дүниені ұлттық түсінікпен қабылдау жолы әр адамға тән қасиет. Өнерде, әдебиетте адам бейнесінен бұл қасиет толық көрініп тұрады. Әр халықтың өз эпикалық туындыларын олардың талай ғасырлар бойы ұлт болып қалыптасуынан бөліп қарауға болмайды.

Ұлттық мінез деген не? Бұл сұраққа көбісі, ол – ұлттың өмір сүру салты, тәсілі, әдет-ғұрпы, дүниетанымы мен сана-сезімі арқылы қалыптасатын адамдық қасиет деп анықтама береді. Әрбір халық бір жағынан әлемдік-тарихи үдерістің бөлігі ретінде саналса, екінші жағынан өз ерекшелігімен қайталанбас құндылық. Н. Бердяев былай деп санаған: «...адам адамзат қауымына орыс, француз, неміс немесе ағылшын атауларына ие болған жәй адам ретінде емес, ұлттық ерекшелігі арқылы енеді. Адам болмыстың толық бір баспалдағын аттап өтіп кете алмайды, олай болса ол қайыршыланып, бос кеуде болып қалар еді. Ұлтжанды адам – қарапайым адамға қарағанда жоғары, онда адамның тектік сипаты бар, тіпті жеке ұлттық белгілері де бар» [1, 267]. Бұл пікірден қазақтың ұлттық менталитеті туралы ой түйсек, әрбір қоғам мүшесінің бойында өзінің ұлтына тән құндылықтың дұрыс қалыптасуын оң құбылыс деп санаймыз.

«Әр халықтың өзіндік даралаған ұлттық қайталанбайтын ерекшеліктерін, өзіне сай өзгешеліктерін сипаттап және жіктеп көрсететін салт-дәстүрмен әдет-ғұрып лексикасы бар. Ол саф рухани дүниені де, ұлттық болмысты да, материаладық дүниені де өзіне сіңіреді. Олардың түпкі қайнарында өзінің дәуірлер қойнауына кететін терең тарихи құндылығы, негізгі салт-санасы, әлемдік мәдениетаралық қарым-қатынас үшін елеулі танымдық құндылықтарымен дараланатын лексика-семантикалық топтардың ішінде туыстық атаулар өзіне ерекше назар аударады» [2, 121] – деп екі тілдегі туыстық атаулардың өзіндік ерекшеліктері бар екендігі айтылған.

Ғылымда этнологиялық тәсілдерді зерделегенде ұлттық тарихтан бөлек антропология, психология, мәдениеттану, әлеуметтану, экология, тағы басқа сан-салалы ілімдер біріктіріледі. Этностық интеграторлар ретінде осы ілім-білімге жататын құбылыстар жинақтала келе, ұлттық мінездің мызғымас өзегіне, маңызды құрамдас бөліктеріне айналғаны белгілі.

Қазақ халқы – ежелден табиғатпен тынысын тапқан, қоршаған ортамен үйлесімді тірлік кешкен жұрт. Ұлы даланың төскейін мекен еткен халқымыз қоршаған ортаға мейлінше бейімделу арқылы табиғи құбылыстарды, экожүйенің ерекшеліктерін

жақсы меңгерген. Қоршаған орта ұлттық мінез-құлықтың моделін қалыптастырып, дағдыларын жетілдірді. Нәтижесінде, қазақ даласында мал ша-руашылығына бейімделген қоғам қалыптасып, этноэкологиялық мәдениеттің бедеріне айналды.

«Ұлтқа қызмет ету білімнен емес, мінезден», – дейді алаш көсемі Әлихан Бөкейханов. Ұлттық мінез халқымыздың материал-дық мәдениетімен қатар әдет-ғұрып, салт-дәстүр, наным-сенім категорияларын, өзара туыстық жүйесін, туысқандық қарым-қатынасын, отбасылық құндылықтарын, қоғамдық-саяси құрылымды, халықтық мінез болмысын, тәлім-тәрбие ерекшеліктерін, мәдени қырларын қамтиды.

Ұлттық сана ұлттық ортадан қалыптасады. Ал энциклопедиялық сөздіктерде ұлттық санаға берілген анықтама ұлттық қоғамның ұлттық сананы қабылдауы салт-дәстүрден, ұлттың тілінен, ұлттық өнерден көрініс табады. Ұлтқа деген құрметтің белгісі – адамның ұлттық сана-сезімінің қалыптасуына байланысты. Қ. Салғарұлының «Ойлан, қазақ!» атты еңбегінде ұлт, ұлттық сана, ұлттық мүдде, ұлттық намыс, ұлттық мінез ұғымдарының әрқайсысына нақты анықтама беріп көрсеткен. Автордың айтуынша, ұлттық сана абстрактілі ұғым емес, бұл халықтың өзін-өзі жете танып, түсінуі, яғни сол ұлттан құралған халықтың ғұмынамасының, әдет-ғұрпының, әдебиеті мен мәдениетінің, салт-дәстүрінің, өнерінің, тұрмыс-тіршілігінің тарихын білу дәрежесі [4, 184]. Сондықтан әр ұлтты өзге ұлттан ерекшелендіріп тұратын, тек өзіне ғана тән мінез сипаттары бар. Өз пайымдауында қазақты да басқасынан ерекшелендіріп тұратын мінезі жайлы ұлт ұстазы Ы. Алтынсарин былай дейді: «Қазақ – жасанды мінезі жоқ қарапайым халық, бірақ сол қарапайымдылығында да жақсылық көп» [5, 413].

Ұлан-байтақ жер, сұлу табиғат, кең пейілділік, мейірімдік пен қонақжайлық, жойқын соғыстар мен қуғын-сүргіннің рухани мұрасын келешек ұрпаққа ұмтылмастай естелік қылып қалдыру – ұлттық мінезіміздің көрінісі, ұлтымыздың мақтанышы. *Қазақ – доспен дос болып, дұшпанмен айқасуды да білген, мұңын да шағып, қуануды да білген халық*, – деп айқындап өткен ұлт зиялылары Ж. Аймауытов пен М. Әуезов *Қазақтың өзгеше мінездері* атты мақаласында қазақ ұлтының басқа ұлттан айырмашылығы – ұйымшылдығы, жауынгерлік қабілеттері, тамаша би, халқы намысшыл, денелері ірі, бір-бірімен тату, денсаулықтары қайратты, сау халық болғанын жазады [6, 5].

М. Ыбырайұлының «Халықтық мінез хақында» атты мақаласында қазақтың өзіне тән негізгі белгілері деп кеңпейілділікті, жомарттықты, салғырттықты, немқұрайлықты, көпшілдікті, жайбасарлықты, намысқойлық пен бауырмалдықты, еріншектік пен төзімділікті және кешірімділікті тізіп көрсеткен. Аталған мінездердің ұлттық мінез болып қалыптасуы өзінің өмір кешкен кең байтақ даласы мен қырындағы тұрмыс тіршілігінде деген [7, 96].

Ағылшын ғалымы Питер Мандлер «English national character» атты еңбегінде былай деп тұжырым жасайды: «XVII ғасырға қарай жарыққа шыққан ағылшындардың тарихи шығу тегінің жаңа теориялары халқына «нағыз ұлттық» қасиеттерді бергеніне қарамастан, бірақ зиялы өкілдер ағартушылық дәуіріне дейін ағылшындардың ұлттық сипаты туралы нақты ұғымды белгілемеген. XVIII ғасырдың ортасында Барон-де-Монтескье секілді ойшылдар географиялық орта мен климат адамдардың ерекшеліктерін анықтауы мүмкін деген идеяны алға тартса, көп ұзамай Адам Смит, Дэвид Юм және Эдмунд Берк

сияқты зиялылар ағылшындарға ұқсас идеяларды қолдана бастады» [8, 122]. Ал осы Мандлердің аталып отырған еңбегіне талдау жасаған Эрик Зуелов өзінің ғылыми еңбегінде: «Мандлер, әрине, ағылшынның ұлттық мінезін бірінші болып айтқан жоқ (бірақ ағылшындар оның ойын жоққа шығарып, керісінше айтқанының бәрі ұлттық мінезді сипаттаған деген), дегенмен де Мандлер ағылшынның тарихын жүйелі түрде зерттеген бірінші адам болып қалды. Ұлттық мінез жойылмайды деп санаса да, ол үнемі ағымда болатын, үнемі пікірталас тудыратын, кейде, мүлде жоқ идея болып шығады. Расында он тоғызыншы ғасырдың ортасына қарай ұлттық мінез туралы тұжырымдама кең тараған танымал дискурс ретінде берік орныққаннан кейін де, ұлттық мінездің анықтамасы жайлы жиі бәсекелес идеялар туа бастады [9, 15].

Ұлттық мәдениеттің негізін құраушы *ұлттық мінез* – халықтардың өз тарихындағы материалдық және рухани өмірінің нағыз көрінісін нақтылай түседі. Тарихи жағдай мен географиялық орта мәңгілік емес, сондықтан ұлттық мінездің белгілі бір өзгерістерге ұшырап отыруы әбден ықтимал. Ұлттық мінез – ұлттың тарихи өмірінің нәтижесі. Тарихта орын алған кейбір оқиғалар мен сілкіністер халық өмірінде, әсіресе психологиясында айрықша ізін қалдырды. Оның әсері халықтың өнерінде, мәдениетінде, тұрмысында көрінеді. Дана халқымыз: «мінезсіз адам – жеміссіз ағаш», – дейді. Адам мінезінің өзгеріп отыруы әлеуметтік жағдайдың үнемі ықпал етуінен, оның жаңа қырларын қалыптастырып отыратындығынан пайда болатын ғылыми тұрғыда дәлелденген тарихи шындық және объективті фактор.

Әдістеме және зерттеу әдістері

Зерттеу жұмысының негізгі мақсаты – туыс емес екі халықтың ұлттық мінезін салыстырып қарау болғандықтан, этномәдени деректерге шолу жасау үшін лексикалық, сипаттама аналитикалық, семантикалық талдау, тілдік-мәдени талдау және салыстырмалы талдау әдістері қолданылды. Екі ұлтты басқа ұлттан ерекшелендіріп тұратын мінездері сұрыпталып, әрбір мінез-құлық атауларына сипаттама берілді, әрі сол ұлттық мінездің лексико-фразеологиялық және мақал-мәтелдердегі көрінісі нақты мысалдармен түсіндірілді.

Мақаладағы негізгі ойды тұжырымдау барысында анализдеу, ой қорыту, талдау, синтездеу әдістері және келесідей көмекші әдістер қолданысқа алынды:

- этнолингвистикалық әдіс арқылы ұлттық мінезді сипаттайтын тұрақты сөз тіркестеріндегі мәдени ерекшеліктер ашылып, екі тілдің дүниетанымы, әлем танымы мәдениетпен, салт-дәстүрмен, әдет-ғұрыптармен байланыстылығы нақтыланды;
- семантикалық талдау әдісі бойынша вербалданған фразеологизмдердің мағыналық құрылымы зерттеу нысанына алынып, мінезді айқындайтын фразеологиялық бірліктердің ұлттық сипаттамасымен олардың қазақ және ағылшын мәдениетіне тән ерекшеліктері айқындалды;
- лингвомәдениеттану әдісі арқылы мақал-мәтелдер, тұрақты тіркестер туыс емес екі тіл мәдениетінің біртұтас жүйенің элементтері екендігі дәлелденді;

Зерттеу жұмысының материалы ретінде қазақ және ағылшын халқының ұлттық мінезін сипаттайтын нақыл сөздер мен мақал-мәтелдерді анықтауда <https://melodict.com>

интернет ресурсы және Oxford Dictionary of English idioms сөздігі қолданылды. Екі тілдің ұлттық мінез атауларының линвомәденеттанымдық аспектілерін қарастыруда тілі, діні, ділі, мәдениеті, дүниетанымы өзара ұқсас және өзгешеліктері мен айырмашылықтары бар мінез атауларының сипатын мағынасын сақтай отыра аударып түсіндіруге мүмкіндік аламыз.

Аталмыш антропоэлекті зерттеу жұмысымыз танымдық ақпараттарды семантикалық талдау арқылы жүзеге асады. Зерттеу нысаны – қазақ және ағылшын ұлтының мінез сипаттарының тарихтағы және бүгінгі таңдағы болмысынанықтау, әрі мінез атауларының танымдық деңгейдегі алатын орнын мақал-мәтелдер негізінде тұжырымдау.

Әдебиетке шолу

Ғалымдар ұлттық мінез жайлы түсінікті сонау Антикалық дәуірден бастап, саяси үдерістегі ұлттық сипат пен менталитеттің маңыздылығын, қоғамдағы рөлі жайлы алуан пайымдаулар жасаған. Ежелгі грек философы Гераклит адамның этосы – оның мінезі деп, адам түсінігіндегі мінез-құлықтың маңыздылығын атап өтсе, сол дәуірдің Гиппократ, Плиний, Геродот секілді философтары ұлттық мінездің ерекшеліктерін климаттың, географиялық ортаның, тарихи оқиғалардың ерекшеліктерімен байланыстыруға тырысқан.

Қазақ халқының этномәдени, болмысы және мінезі жайлы жазған қазақ ғалымдарынан Д.Кішібеков, Қ.Жарықбаев, О.Абишева, Л.Хасанаева еңбектерін айтуға болады. Ұлттық мінез хақындағы пікірталастарға қатысты орыс ғалымы Д.С. Лихачев: «Ұлттық ерекшеліктер – бұл сенімді факт. Тек белгілі бір халыққа, белгілі бір ұлтқа, белгілі бір елге ғана тән ерекше нышандар болады. Мұның бәрі олардың кейбір ұлттық және жалпыхалықтық мінез-құлықтарының қайталанбас бірегей құрылымымен айқындалады. Ұлттық мінездің, ұлттық даралықтың болуын жоққа шығару халықтар дүниетанымына деген қызығушылықты жояды», - дейді [10, 3].

Б.Бопайұлының «Қазақ мінезі», Н.Елікбаевтың «Ұлттық психология», С.Темірбековтың «Культурологические аспекты национального характера казахов», Қ. Негманованың «Ұлттық мінез көрінісі ретіндегі фразеокордағы тілдік бірліктер» сияқты аталмыш еңбектерде қазақтың ұлттық мінезі жайлы және тілдегі көрінісі туралы біршама мағлұмат берілген. Қазақ қоғамының рухани әлемі мен менталитетіне арналған зерттеулерді Рақымбай Отарбайдың «Ұлттық сана және ұлттық мінез» атты еңбегінен танысуға болады.

Ағылшын ғалымы Роберт МакКрам «Глобиш: ағылшын қалай әлемдік тілге айналды» атты 2010 жылғы еңбегінде қазіргі жаһанданған әлемде британдық бірегейлікті қалыптастырудағы тілдің рөлін қарастырады.

Реймонд Уиллиамстың «Мәдениет және қоғам» 1958 еңбегінде Ұлыбританияда уақыт өте келе мәдени құндылықтардың қоғамдық құрылымдармен қалай тоғысатыны жайлы зертейді. Зерттеудегі негізгі мақсаты британдық ұлттық мінезді қалыптастыратын тарихи факторлар туралы түсінік береді.

Қазақ әдебиетіндегі ұлттық мінездің көрінісі мен қалыптасуы жайлы Т.Жұртбаев «Қазақ әдебиетіндегі ұлт бейнесі» атты еңбегінде қарастырған.

Ұлттық мінез деген түсінікті көбінде ғалымдар емес, философ, ақын-жазушылар бір ауыз сөзбен сипаттап жатады. Ұлттық діл мен ұлттық мінез ұғымдарын ғылымда тіпті бөлек қарастырады. Философтардың ойынша, ұлттық діл деп ойлау түсінігін, рухани мінез-құлығын жатқызса, ұлттық мінезге адамның іс-әрекетінен шыққан типтік мінез бітістерін, белгілерін жатқызады.

Талқылау және нәтиже

Ұлттық мінезді туыс емес екі халықтың бойындағы ерекшеліктері мен айырмашылықтарын салыстыру арқылы зерттеу жұмысымыздың өзектілігі болғандықтан, алдымен қазақ ұлтының мінезін сипаттауды қолға алсақ.

Қай ақын-жазушының өлең-жырына назар салсақ та, ата-бабамыздың қалдырған жазба мұраларын зерттесек те, мәтін ішінде қазақтың кең жайлау көңілі мен дархан мінезін ұлттық мінезге теңеп жатады. Бұл ұлтымыздың қонақжай қасиеті мен меймандос пейілі ғана емес, тарихта мәңгі өшпес із қалдырған бабаларымыздың батырлық болмысы мен қайсарлығының белгісі деп қасиетті болмысы бар әулиелерімізді қашан да пір тұтамыз. Міне, осының бәрі қазақ ұлтының мінез-құлқын айқындайды.

Шексіз кең дала, көшпелі тұрмыс және соның ықпалынан туындаған халықтың күйбең тіршілігі қазақ халқының ұлттық мінезінің қалыптасуына негіз болған. Көшпелі халықтың мал шаруашылығымен айналысуы ұлтымызды табиғатқа бағынышты етті. Қарапайым халықтың табиғат құбылыстарын түсінбеуінен сиқыршы немесе әулиелерге құлшылық ету, сену, тағы басқа да табиғат құбылыстарын меңгеруге ұмтылу сияқты қасиеттер басымдық алған. Ұлттық мінез халықтың тұрмыс-тіршілігінен, жүріс-тұрысынан, адамдардың қарым-қатынасынан, тіпті адамдардың сөйлеу мәнерінен де көрінеді және оның сол халыққа тән ерекшелігін байқататын қасиеті деп те түсінеміз. Мысалы, ит мінез, жылқы мінез, қасқыр мінез, қойдай момын, қой аузынан шөп алмас, түлкідей қу секілді тілдік қолданыстардың сөздік қорымызға енуі көшпелі халықтың табиғатпен тығыз байланыста өмір сүргендігінің дәлелі.

Кез келген халықтың шынайы өмірі оның психикалық дамуына негізделеді. Бұл тарихтағы белгілі оқиғалармен күйзелістің салдары халықтың өмірімен психологиясында белгі болып сақталып қалуында. Оның ерекшеліктері халық шығармашылығында, мәдениетінде, салт-дәстүрінде, тұрмысында айқын сезіледі. Сондықтан ұлттық мінезді сақтаушы және ұрпақтан-ұрпаққа жалғастырушы тек қана – халық. Себебі халықтан тыс ұлттық мінез жойылады.

Әр адам туған халқымен байланысын үзсе, басқа тілді, дінді, мінез-құлықты үйренеді. Осы орайда С. Темірбеков былай деп жазады: «Ұлттық сипат – халықтық ұлттық өзгешеліктері, ол халықтың мінез-құлық, іс-әрекет, қимылында, әсерленуі мен сезінуінен, сөйлеуі мен мәнерінен, тіпті адамдардың бір-бірімен және басқа халықтармен өзара қарым-қатынасынан, әңгімелесу ерекшеліктерінен көрініс табады. Халқымыздың мінезіне тән ең бір ерекше қасиет – рухани әрі адамгершілік құндылықтарды жоғары бағалауы. Мәдениеттанушы С. Темірбеков ондай құндылықтарға *ақ көңілділік, шынайы адалдық, батырлық, сенімділік, көмек көрсету және үлкендерді құрмет тұту, ата-*

анаға деген шексіз махаббат, өзін-өзі құрбан ету, тағы сол сияқты асыл қасиеттерді жатқызады [11, 24]. Әрбір адам үшін бұл қасиеттер ерекше байлық ретінде өте жоғары бағаланады. Мысалы, ұлтымызда «ағынан жарылу» – ақ көңілділік, «алақанға салып аялау» – мейірімділік, «ананың ақ сүтін ақтау» – адамгершілік, борыш; «өлімнен ұят күшті» – намысты; «бетегеден биік, жусаннан аласа» – момындықты; «құрақ ұшу, бәйек болу» – құрмет көрсетуді және тағы басқа сөз тіркестері қазаққа тән ұлттық мінезден сыр шертеді.

Сонымен қатар еңбекқорлық та қазаққа тән ұлттық мінезінің бір нышаны десек қателеспейміз. Еңбек арқылы, еңбектену арқылы адам баласы адамның бақытқа кенелуі, шат-шадыман болуы, ырысты болу т.б. адам үшін кемел шақтардың болуының алғы шарты деп түсінген қазақ танымында еңбекқорлық адамның ең ізгі қасиеттерінің бірі. Сол арқылы қазақ бақыттың кілтін табуды, бақытты болуды көздеген. Демек, қазақ дүниетанымында еңбектену арқылы адам бақыттың рухани жетістіктерге жететініне бек сенген [12, 140].

Атам заманда қағазға жазылып қабылданған заң болмаған кездің өзінде ешкім бұза алмайтын рухани ережелердің маңыздылығы зор болған. Айтқанын орындамау, берген уәдесінен таю ер азамат үшін өліммен тең болғанын қазақ: *жігіттің екі сөйлегені – өлгені* деп бір сөзбен білдірген. Бәлкім сондықтан болар, қазақтар өз арасында сенімділікке еш күмән келтірмеген. Бұған мысал ретінде қазақтар ұят пен намысты – *тірідей жерге кіру; қоянды қамыс өлтіреді, жігітті намыс өлтіреді; уәде – құдай аты; жақсы жігіт ақылына жеңіп іс қылар, жаман жігіт оңай істі күш қылар* т.б. мақал-мәтелдер арқылы ұлттық намысты өлімнен жоғары қоятынын білдірген. Осыған орай Абай атамиздың он тоғызыншы қара сөзінде [13, 1] қазақ бойында сақтап қалуы тиіс екі мінезді ерекшелеп айтқан. Олар: *басшыға сенім мен намысқойлық*. Осы мінездер қазақты шыңдап, ер мінезді еткенін нақтылап береді. Сондай-ақ *сол бір ер мінезділікті сақтап қалуымыз керек* деп, жуастықты тарихи жағдайлар бойымызға сіңіріп тастаған кесел мінездердің қатарында қарастырады. Абай момындықты ізеттілік пен кішіпейілділік секілді қасиеттермен сабақтастырады да, жуастықты сынайды. Рухани жетілген, елдігін, ұлттық ерекшеліктерін сақтаймын деген адамның бойында еркіндік болу керек дейді. Ал ол жуастықпен кереғар келетін мінез екені даусыз.

Қонақжайлық – қазақ халқының ұлттық мінезінің бір көрінісі. Әрине бұл тек қазақ ұлтына ғана емес, басқа ұлт өкілдеріне де ортақ адамгершілік қасиет. Дегенмен ата-бабамыз кезінде алыстан ат терлетіп келген қонағын жылы шыраймен қарсы алып, шамасы келгенше сый-құрметін көрсетіп аттандырған. Қонақ үшін арнайы сыбаға сақталған. Осыған орай тілімізде ұлттық мінезді сипаттайтын *қонағын атқару, қонақжай адам, қонақ кәде, қонақ асы, қонақ қойдан жуас* деген фразеологизмдер пайда болған. Осы айтылғандардан түйетін ой – әр халықтың ұлттық мінезі сол елдің әдет-ғұрпын, тұрмыс-тіршілігін, дүниетанымын, қоршаған ортаға деген көзқарасын білдірмек.

Имандылық – бұл да қазақты басқа ұлттан ерекшелендіріп тұратын мінездің бірі. Имандылық – қазақ ұлтының психологиясына тән инабаттылықты, мейірімділік пен ізеттілікті, тазалық пен әдептілікті және діндарлықты дәріптейтін мінез құбылысы. Халық *иманы бардың – сыйламы бар* деп иманды адамды сыйлау құрметін жоғары

бағалаған. *Үлкенге – құрмет, кішіге – ізет* деп имандылық қасиетін ұрпаққа үлгі еткен. Қазақ имандылық деген бір сөздің бойына *қанағат, ұят, ар, ынсап* сияқты бүкіл жақсы қасиеттерді сыйғызып берген. Жолында жүзі жылы жанды жолықтыра қалса, «бетінен иманы төгіліп тұрған адам екен» немесе «иманжүзді кісі» екен деп сөз етіскен. Сондықтан болар, ұлтымызда үлкенді сыйлау, ар-ұятты немесе ождан болу осы имандылықтың бір белгісі дейді. Себебі ар-ұят, ождан – иманның кілті. Қазақ ұлты әр адам баласының өсіп-өнетін, үлкен өмірге қанат қақтыратын отбасынан басталатын тәрбиенің бірі деп осы имандылықты айтады. Сондықтан қазақ халқының «*жиғаныңа сенбе – иманыңа сен*», «*имандылық – қастерлі қасиет*», «*иманды адам – арлы адам, имансыз адам – сорлы адам*», «*имандылық -инабаттылық айнасы*» деген нақыл сөздері жас ұрпақты ұлтжанды азамат болуға, өз ұлтының озық дәстүрін, әдет-ғұрпын ұғынуға әрі сақтауға үндейді. Қазіргі таңда ағылшын тілі әлемдік маңызы бар тіл екені белгілі. Оны жер бетінде 1,5 миллиардтан астам адам қолданады. Ағылшын тілінің жан-жақтылығын, әлемді мойындатқан тілдің бірі екендігін сезіну үшін, оның тарихына үңіліп, мәдениетінің ерекшеліктерін түсінуіміз аса маңызды. Ағылшын халқының ұлттық мінезін өзіне тән мәдениеті мен психологиясынан тыс зерттеу мүмкін емес. Тілді, соның ішінде ағылшын тілін жетік білу – ол тілдің фразеологизмдерін білмейінше мүмкін емес.

Адамдардың әртүрлі екені белгілі болған соң, типтік қасиеттерін тұтас бір ұлттың ауқымында жалпылап қарастыру қаншалықты дұрыс? Осы сұраққа қатысты ағылшын ғалымдары мына мақалды тілге тиек етеді: *It takes all sorts to make a world*, яғни *дүние әртүрлі адамдардан құралады*. Тұтас ұлтты бір типті адамдар деуге бола ма? Әлде ұлттық «мінез» деп басқалар бір ұлтқа теліп қоятын қасиеттердің жиынтығын атаймыз ба? Жалпы, ағылшын ұлттық мінезінің ерекшелігі қандай? Осы сұрақтарға жауап берсек.

Ағылшындардың ұлттық мінезі елінің бай тарихы мен дәстүрі, мінез-құлық әдеттерінің нәтижесі – жерінің климаты, табиғаты және географиялық орналасуының ерекшелігінің көрінісі. Сондықтан халықтың ұлттық мінезін білу үшін оның тарихы және мәдениетімен таныс болу аса маңызды. Англияның басқа бір де бір елмен құрлық арқылы шектеспейтінін, өзімен-өзі оқшау жатқанын білеміз. Бәлкім ағылшын халқының ғасырлар бойы өздерін оқшау ұстап үйренгені сондықтан болар. Соның арқасында өз салтын, төл дәстүрін сақтап қалған. Оқшаулану мінезі күні бүгінге дейін ағылшындардың бойына әбден сіңген құбылыс. Жергілікті халқы ешкімге сырын ашпайды және сырт көзге көңіл-күйін білдірмейді. Халық аузында «*Keep a stiff upper lip*» деген мәтел бар, қазақша аударса «*үстіңгі ерініңнің дірілін ешкімге сездірме*» деген, яғни бар эмоцияңды іште ұста дегенді білдіреді. Қазақ халқымен салыстырғанда сөйлеу, қарым-қатынас жасау мәдениеті жоғары екені бірден көзге ұрып тұрады. Жергілікті тұрғындар өте сыпайы, екі сөзінің бірі «кешіріңіз», «мархабат етіңіз». Қай ағылшынды көрсең де бәрі күлімсіреп, ілтипат білдіріп тұрады, қабағын түйіп жүретін ағылшынды көп кездестірмейсің, көңіл-күйі онша болмаса да, күлкісі дайын тұрады. Құдды бір «не ойласаң соны ойла, бірақ күліп жүр» деген жазылмаған заң бар сияқты.

Британдықтардың ұлттық мінезінің ерекшелігі *тәрбиедегі қатаңдық, ұстамдылық, іскерлік және парасаттылық*, өзіне және өз өміріне деген жауапкершілік, демек «*адам өз өмірінің қожайыны*» деген ұранды ұстанады. Бұл ұстанымның шеңберіне халқының

уақытқа, отбасына, үйіне, жан-жануарға деген мейірімді қатынасы, қатаң тәртіпті ұстануы да кіреді. Тәртіпті өте жоғары бағалағандықтан, ол әлемде ең сыпайы және әдепті халық болып саналады екен. Сыпайылығы ерекше болғандықтан көбінде басқа ұлттар қателесіп, оған суықтық немесе салқындық мінезді теліп жатады.

Сонымен қатар ағылшындар бала тәрбиесінде «баланы еркелетпеу» қағидасын қатаң ұстанады. Бала кезінен оларды суық пен аштыққа сабырмен төтеп беруге, ауру мен қорқынышты жеңуге, ата-анасын сирек көріп-тұруға үйретеді. Өздерінде ертеден келе жатқан *child should be seen but not heard* – *бала көрінсе де, естілмеуі керек* деген ақиқаттары бар. Олардың ұстанымында, ата-ананың тым жұмсақ болғанынан, қатаң болғаны оң екендігіне сенімділігі «таяқтан аясаң, баланы бүлдіру» деген халық мәтелінде байқалады. Ағылшындардың балаларының шектен тыс қамқорлықтан алшақ болуы, оларды тек қана тәуелсіздікке емес, өз ісіне деген жауапкершілікке де үйретеді. Мұндай тәрбиенің нәтижесінде бала тек өзіне ғана сенуге дағдыланып, ата-анасына өзінің бар екенін де білдірмейді. «Бала үйде өскенше, олар көрінбеуі де, естілмеуі де керек» деген қатты қағида бар. Ал мектеп жасынан бастап олар «көзге көріне бермеу керек», сондықтан елде балалардың жатып оқуына арналған жеке меншік пансионат мектептер өте көп. Осындай қатал тәрбие баланың тәуелсіз болып өсуіне, өмірлік қиындықтарды жеңіл игеруіне және ата-ананың көмегінсіз өзі ғана бейімделіп өсуіне көмектеседі.

Британдық тұрғындарды даралап тұратын қасиеттерінің бірі – ұстамдылық: бөтен адамдарға, жақындарына, отбасына, тіпті өз балаларына деген эмоциясындағы ұстамдылығы. Шындығында оларды ашуландыру да оңай емес. Ұстамды болу, өз сезімді басқара алу – ағылшындардың өмірлік ұстанымы. Басқалардың өздерін бей-берекетсіз ұстау қылықтары – олардың «қытығына» тиетін жалғыз нәрсе. Бұған дәлел ретінде халық арасында кең тараған келесідей мақалдарға назар аударсақ: *Live and let live* (сөзбе-сөз: *Өзің өмір сүр және басқаларға кедергі болма*). *Better the foot slip than the tongue* (Аңдаусыз айтылған сөз атылған оқпен тең). *He knows much who knows how to hold his tongue* (Басқа бәле тілден).

Ағылшын ұлтын басқалардан ерекшелендіріп тұратын мінезінің бірі – ақша жайлы сөз қозғауды ұнатпайтыны. Оны сырттан келген шетелдіктер жақсы біледі. Ағылшын менталитетін зерттеушілердің болжамы бойынша ауқатты отбасылардың байлығы отаршыл Англиядан бастау алған. Содан болар, капиталын сауатты пайдаланғандар әлі күнге дейін Үндістанда немесе Африкада алынған ата-бабаларының ақшасымен өмір сүреді. Бақуатты британдық міндетті түрде университетте оқыған немесе көп жылдар бойы мансап құрған адам емес, ата-бабаларының арқасында жақсы өмір сүре білген адам. Егер оларға қаржы тақырыбында сұрақ қойылса, онда ата-бабаларының мұрасына күмән келтіріп тұр немесе ақшаның қайдан шыққанын меңзеп тұр деп түсінуі мүмкін. Тіл мәдениетінің маңызды элементі мақал-мәтел арқылы ағылшындардың ақшаға деген көзқарасын қазақ тіліндегі балама аудармасымен талдап көрсек:

«*The abundance of money ruins youth*» – *Ақшалының қолы ойнар – ақшасыздың көзі ойнар*; «*Muck and money go together*» – *Ақша қолдың кірі*; «*Riches serve a wise man but command a fool*» – *Ақшаның жайын жарлыдан сұра, адамның жайын арлыдан сұра*; «*All things are obedient to money*» – *Алтынды адал қол да, арам қол да ұстайды*; «*If money go before, all*

ways lie open» – Қара бұлтты жел ашар, қара құлынты жер ашар; «Money is a universal language speaking any tongue» – Теңге тиыннан, ынтымақ ұйымнан; «Money is power» – Ақшада көз жоқ; Ақша ашпайтын құлып жоқ.

Ағылшын халқының менталитетінде өздерінің жеке өмірін сыртқы әлемнен қорғау деген бейсаналы ұмтылыс бар, олар үшін үйдегі қауіпсіздік аса маңызды. Танымал ағылшын мақалында: *«My home is my castle»* – «өз үйім өлең төсегім», – деуі сыртқы әлемді табалдырықтың ар жағында қалдырып, өз үйлерін қоршаудағы бекініс ретінде қабылдауынан хабар береді. Көбінде олар бір жанұяға арналған шағын үйлерде тұрады. Үнемі жұмысты ғана ойлайтын американдықтармен салыстырғанда, ағылшындар үйге келген соң жұмысты ұмытады. Тіпті қала тұрғындары да, қала маңында жеке бақшасы бар үйде тұруды армандайды.

Үйге, отбасыға байланысты ағылшын ұлтының қазаққа ұқсас мінезі Томас Тассердің туындысында жақсы жазылған [14, 35]. Автор дәстүрлі ағылшын ұстанымына сәйкес әйел адам үй шаруасымен айналысып, балаларына дұрыс тәрбие беруі тиіс дейді. Сонымен қатар үй шаруашылығын ұршықтай үйіріп, өз ошағын отбасына жайлы қоныс етуі де ерекше бағаланған. Ғалым ағылшын тілдік бейнесінде әйелдің ісі ешқашан басталмай-ақ бітпейтін және оның еңбекқорлығы аса маңызды болып саналғанын келесідей нақыл сөздермен сипаттаған: *A woman's work is never at an end* (Әйелдің ісі ешқашан бітпейді); *Man's work is from sun till moon, a woman's work is never done* (Еркектің ісі таң атқаннан күн батқанша, әйелдің ісі ешқашан бітпес); *A home without a woman is like a barn without cattle* (Әйелі жоқ үй – жетім). *A silent woman is a gift from God* (Жақсы әйел – ырыс, жаман әйел – ұрыс).

Ағылшын және қазақ ұлттары өздерінің тарихына, мәдениетіне және әлеуметтік қарым-қатынасына байланысты қалыптасқан ерекше сипаттарды көрсетеді. Ағылшындар сыпайылықты, әзіл-оспақ пен даралықты жоғары бағаласа, қазақтар қонақ-жайлылықты, туыстық қарым-қатынасты, табиғатпен байланыстылықты ерекше атап өтеді. Бұл қасиеттерді түсіну мәдениетаралық қарым-қатынас пен бағалауды жақсарта алады.

Адамның мінез-құлқын анықтайтын фразеологиялық бірліктерді талдау сол халықтың мәдениеті мен салт-дәстүрін іштей түсінуге, сондай-ақ тілді лингвомәдени тұрғыдан зерттеуге мүмкіндік береді [15, 166].

Ағылшындық менталитет әртүрлі этникалық топтардын араласуы нәтижесінде қалыптасқан. Атап айтқанда ағылшын, кельт, юлта, фриз сияқты тайпалар және басқа да көптген ұлттар өздерінің мәдениеті мен мінезінде өшпес із қалдырады. Сонымен қатар ағылшындарды басқа ұлттан ерекшелендіріп тұратын белгі – дәстүрге адалдық. Ұлт бойындағы әдепті ережелердің бірі ішкі және сыртқы тыныштықты ұстап тұру, ашуға бой бермеу. Сондықтан да болар, ағылшындардың бет-әлпетіндегі байсалдылық, сабырлы қалпын суыққандылықпен теңеп жатады. Дегенмен де, ағылшын менталитетінің негізгі белгілері ұстамдылық, сыпайылық, азды-көпті дәрежеде консерватизмді көрсетіп жатады. Шамадан тыс эмоционалдық сезімдерден бойын аулақ ұстайтындығы *өтінемін, рақмет* сияқты сыпайы мінез-құлықты бағалауынан байқалады. Ағылшындар сонымен қатар қауымдастық рухы бар болғандығымен, жеке құпиялыққа, жеке тұлғалыққа

ерекше мән береді. Адамдар көбінесе өздерінің жеке тәуелсіздігін және жеке таңдау жасау құқығын бағалайды. Сонымен қатар ағылшын ұлты басқа ұлттың мәдени ерекшеліктерін құрметтей отыра, жеке шекараға деген өзіндік көзқарасты қатаң ұстанады.

Ал қазақ халқының ерекшеленіп тұратын мінезінің бірі – қонақжайлық, ежелден бері сүйекке сіңіп кеткен мінез десек те болады. Қай тарихтың бетін ашып қарасаң да, қазақ қонағына қонақ асын бермей жібермеген. Ал ағылшын менталитетінде шақырусыз қонаққа бармайды. Бара қалған күннің өзінде қонақтап кеш қалмайды. Оны ағылшындардың мақалындағы *The best fish smell when they are three days off* деген мақалдың мағынасы қазақтың *Қонақ бір күн қонса -құт, екі күн қонса – жұт* деген мақалымен тұспа-тұс келеді.

Қазақтың өмірін көшпелі өмір салтынан туындаған табиғатпен де ұштастырып жатады. Бұл байланыс қазақтың ән-күйінен, өнерінен, тұрмыс-тіршілігінен, жерге, тіпті малға деген құрметінен көрінеді. Қазақ үшін отбасындағы үлкенді сыйлау, отбасылық борыш негізгі құндылықтардың бірі.

Қорытынды

Қорытындылай келе, ұлттық мінез феномені жеке тұлғаның да, жалпы қоғам өмірінің барлық салаларына да өз әсерін тигізеді. Ұлттық мінез халықтың тұрмыс-тіршілігіне, географиялық орны мен ұлттық менталитетіне, салт-дәстүріне негізделеді. Яғни кез келген ұлтқа тән ұлттық мінез атауларының пайда болуы осы факторларды сөзсіз қамтиды. Қазақ және ағылшын халықтарының мінез-құлықтарындағы ерекшеліктердің сол тілдегі нақыл сөздер, тұрақты тіркестер мен мақал-мәтелдерде көрініс табуы және оның түпкі мән-мағынасы сол ұлттың мәдениетімен астасып жатыр. Ерте кезден-ақ пайда болған ұлттық таным мен қалыптасқан дәстүр, дүниетаным әр халыққа тән мінез көрінісінен сыр шертеді. Зерттеу жұмысында қос халыққа тән мінез-құлық ерекшеліктері мен атаулардың пайда болу негізі, қолданысы дәлелді тұжырымдалды. Сол ұлттың жеке адамына, қоғамына, күллі халқына тән мінез ерекшелігі оның орналасқан орны, ұстанымы, өзара қарым-қатынасы, көзқарастары, әлеуметтік жағдайы мен ортаның өзгеруіне сай алмасып отыруы қалыпты екені анықталды. Және сол мінез-құлықтың халықпен бірге жасайтынына көз жеткіздік. Мінезді сипаттайтын нақыл сөздердің, мақал-мәтелдердің, жалпы атаулардың жасалуы, пайда болуы ұлттың мәдени аспектісінен жігі ажырамайтын заңды құбылыс. Соның негізінде қазақ және ағылшын халықтарының өмір сүрудегі, бала тәрбиесіндегі, әйел мен ер адамға тән мінез-құлқындағы, үлкен мен кіші арасындағы қарым-қатынастағы басты ұстанымдарын мінезді сипаттайтын мақал-мәтелдер мен фразеологиялық тіркестер негізінде жіктедік. Әр ұлтқа тән мұндай мінез ерекшеліктерін тану және талдау сол халықпен жете танысу ғана емес, сол атаулардың жасалу жолын зерттеу барысында тілдік ерекшеліктер мен лингвомәдениеттанымдық ұстанымдарын да анықтауға жол ашады. Бұл – ұлттық тіл білімі саласы үшін аса маңызды болмақ. Әрбір мінездік атаудың мәнін анықтау – ұлттың өткені мен бүгінінен хабар береді. Демек біздің зерттеу жұмысымыз екі ұлтқа тән мінез

ерекшеліктерін анықтаумен қатар, ұлттық ерекшелік пен таным, салт-сана, ұлттық мінез атауларының жасалуындағы мәдени алғышарттарды да анықтап берді.

Мүдделер қақтығысы

Мақала бойынша мүдделер қақтығысы жоқ.

Авторлардың қосқан үлесі

Б. Халым материалдарды жинақтап, жұмыстың мазмұнын, негізгі бөлімін жазып және мақаланы рәсімдеумен айналысты. **Р.К. Садықова** негізгі идеясы мен тұжырымдамасын айқындап, зерттеу материалдарына (түзетулер енгізіп отырды. Жұмыстың барлық аспектілері бойынша авторлар тең дәрежеде жауапты болып табылады. Зерттеу жұмысының бірегейлігі мен мәліметтердің нақтылығы өзара талқыланып жүзеге асырылды.

Әдебиеттер тізімі

1. Бердяев Н.И. Мир объектов. Опыт философии одиночества и общения. – Москва, 1987. – 267 с.
2. Г.Рысбекқызы. Қазақ және ағылшын тілдеріндегі туыстық атаулар-мәдениетаралық құзыреттілікті қалыптастыру құралы // Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ Хабаршысы. – 2023. - №3 (144). – Б.120-135. DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-678X-2023-144-3-120-135>
3. Салғараұлы Қ. Ойлан, қазақ! – Астана: Фолиант, 2009. – 184 б.
4. Алтынсарин Ы. Шығармалар жинағы. – Алматы: Қаз.ССР ҒА, 1955. – 413 б.
5. Аймауытов һәм Әуезов. Қазақтың өзгеше мінездері // «Алаш» газеті. № 16. -1917. – 30 наурыз.
6. Ыбырайұлы М. Халықтық мінез хақында // Абай журналы. – 1996. –№ 3. –Б. 96–103
7. Mandler P. The English National Character: The History of an Idea from Edmund Burke to Tony Blair. – New Haven: Yale University Press, 2006. – 212 p.
8. Eric G. Zuelow. Review of Mandler, Peter. The English National Character: The History of an Idea from Edmund Burke to Tony Blair. – H-Albion, H-Net Reviews, 2008. – 155 p.
9. Темирбеков С. Об одной фундаментальной ценности: национальный характер // Мысль, 1999. – №7. – С. 24-27.
10. Лихачев Д.С. О национальном характере русских // Вопросы философии. –№4. - 1990 – с. 3-10.
11. Айткулова Г.А., Ислам Д.А. Қазақ лингвомәдени танымындағы «еңбекқорлық» концепті // Ясауи университетінің хабаршысы. – 2024. – №2 (132). – Б. 140–151. DOI: <https://doi.org/10.47526/2024-2/2664-0686.50>
12. Абайдың қара сөздері [Электронды ресурс]. URL: <http://dev-s.balatili.kz/uploads/books/b32fe1e904fc0600c89dd4c9b0c3670f/Абайдың%20қара%20сөздері.pdf> (қаралған күні 06.09.2024).
13. Tusser Th., Mavor W. Five Hundred Points of Good Husbandry. Together with a Book of Huswifery. – London, 2013. – 315 p.
14. Kalibekuly, Zhanar Esenalieva. English idioms describing a person's character! // Xlinguae. – 2018. – Volume 11, Issue 3. – Pp. 166-175. DOI: <http://dx.doi.org/10.18355/XL.2018.11.03.16>
15. Lavan N. How do we describe other people from voices and faces? // Cognition. – 2023. – Volume 230. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.cognition.2022.105253>

Б. Халым*¹, Р.К. Садықова²

¹Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Алматы, Казахстан

²АЛТ Университет имени М. Тынышпаева, Алматы, Казахстан

Специфика национального характера казахского и английского народов

Аннотация. В исследовании в соответствии с темой статьи описывается национальный характер казахского и английского народов. Цель работы – выявить особенности проявления национального характера в двух языках на основе пословиц и поговорок или фразеологизмов, характерных для каждого народа. Исследовательская работа направлена на выявление особенностей национального характера казахского и английского народа в соответствии с данной тематикой на основе пословиц и поговорок, характерных для каждой нации. В ходе исследования будут даны конкретные примеры из пословиц и поговорок, характерных для казахского и английского народа, раскрываются их смысл. Принимаются во внимание выводы отечественных и зарубежных исследователей, проводивших исследования на эту тему. Характеризуются различные черты характера, соответствующие традиционной психологии и мировоззрению двух народов. Формулируются их взаимные различия и сходства. В целях изучения приемов описания национального характера в лексико-фразеологических выражениях и пословицах используются способы рассуждений, анализа, сравнения. На основе семантического анализа определяются поведенческие особенности двух наций по среде обитания, обычаям и традициям, характеру общественных познаний и взаимоотношений между людьми. В исследовательской работе рассматриваются особенности характера, общие не только для отдельных лиц двух национальностей, но и для семьи, общества. С целью выявления пословиц и поговорок, отражающих специфику характера поведения, присущего обоим народам используется интернет-ресурс <https://melodict.com> и словарь Oxford Dictionary of English idioms, обобщаются точные примеры.

Ключевые слова: национальный характер, национальная культура, национальное сознание, этнокультура, казахский народ, английский народ, специфика.

В. Khalym*¹, R.K. Sadykova²

¹Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

²ALT University named after Mukhamedzhan Tynyshpaev, Almaty, Kazakhstan

Specifics of the national character of Kazakh and English peoples

Abstract. The study describes the national character of the Kazakh and English peoples. The purpose of the work is to identify the features of manifestation of national character in two languages based on proverbs and sayings or phrases which are typical for each nation. During the research, specific examples from proverbs and sayings characteristic of the Kazakh and English people will be given, and their meaning is revealed. The conclusions of domestic and foreign researchers who have conducted research on this topic are considered. Various character traits corresponding to the traditional psychology and worldview

of the two peoples are characterized. Their mutual differences and similarities are formulated. To study the methods of describing the national character in lexical-phraseological expressions and proverbs, the methods of reasoning, analysis, comparison are used. Based on semantic analysis, behavioural features of two nations are determined in terms of habitat, customs and traditions, the nature of social knowledge and relationships between people. The essence of the concepts of national culture and national character is differentiated and determined by objective character. To identify proverbs and sayings reflecting the specific character of behaviour inherent in both nations, the Internet resource <https://melodict.com> and the Oxford Dictionary of English idioms are used, and exact examples are summarized.

Keywords: national character, national culture, national consciousness, ethno-culture, Kazakh people, English people, specificity.

References

1. Berdjaev N.I. Mir objektov. Opyt filosofii odinochestva i obshhenija [Experience of philosophy for loneliness and communication] (Moscow, 1987, 267 p.) [in Russian]
2. Rysbekkyzy G. Kinship terms in Kazak and English languages as a tool to form intercultural competence. Bulletin of L.N. Gumilyov Eurasian National University. Hilology series, 3(144), 120-135 (2023). DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-678X-2023-144-3-120-135> [in Kazakh]
3. Salgarauly Q. Oilan, Kazak [Think, Kazakh] (Foliant, Astana, 2009, 184p.) [in Kazakh]
4. Altynsarin Y. Shygarmalar jinagy [A collection of works] (Qaz.SSR GA, Almaty, 1955, 413 p.) [in Kazakh].
5. Aimaulytov ham Auezov. Kazaktyn ozgeshe minezderi [Different Kazakh characters]. Alash, 16, 30 March, 3 (1917) [in Kazakh]
6. Ybyrauly M. Halyqtyq minez haqynda [About folk character]. Abai, 3. 96–103 (1996) [in Kazakh].
7. Mandler P. The English National Character: The History of an Idea from Edmund Burke to Tony Blair New Haven: Yale University Press, 2006 12
8. Eric G. Zuelow. Review of Mandler, Peter. The English National Character: The History of an Idea from Edmund Burke to Tony Blair (H-Albion, H-Net Reviews, 2008, 155 p.)
9. Lihachev D.C. O natsionalnom hapaktepe pucckih [Everyone's paths to wisdom]. Voprosy filosofii, 4, 3-10 (1990)
10. Temirbekov S.T. Ob odnoj fundamental'noj tsennosti: natsionalny harakter [On one fundamental value]. Mysl, 7, 24–26 (1999) [in Russian]
11. Aitkulova G.A., Islam D.A. The Concept of «Diligence» in Kazakh Linguistic and Cultural Knowledge. Bulletin of Yassawi University, 2 (132), 140–151 (2024). DOI: <https://doi.org/10.47526/2024-2/2664-0686.50> [in Kazakh]
12. Abaidyn kara sozderı [Abay's words of exhortation] [Electronic resource]. – Available at: <http://dev-s.balatili.kz/uploads/books/b32fe1e904fc0600c89dd4c9b0c3670f/Абайдың%20қара%20сөздері.pdf> (accessed: 06.09.2024) [in Kazakh]
13. Tusser Th., Mavor W. Five Hundred Points of Good Husbandry. Together with a Book of Huswifery (London, 2013, 355 p.)
16. Kalibekuly D., Esenalieva Zh. English idioms describing a person's character! XLinguae, 11(3), 166-175 (2018). DOI: <http://dx.doi.org/10.18355/XL.2018.11.03.16>

14. Lavan N. How do we describe other people from voices and faces? *Cognition*, 230, 2023. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.cognition.2022.105253>.

Авторлар туралы мәлімет:

Халым Бота – хат-хабар үшін автор, PhD докторант, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан. E-mail: bota-@mail.ru, ORCID: 000-0001-9380-9041.

Садықова Роза Каримовна – филология ғылымдарының кандидаты, ассистент профессор, Мұхамеджан Тынышпаев атындағы АЛТ университеті, Алматы, Қазақстан. E-mail: roza.sadikova@mail.ru, ORCID: 0000-0002-9695-0945.

Халым Бота – автор для корреспонденции, PhD докторант, Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Алматы, Казахстан. E-mail: bota-@mail.ru, ORCID: 000-0001-9380-9041.

Садыкова Роза Каримовна – кандидат филологических наук, ассистент профессор, АЛТ Университет имени Мухамеджана Тынышпаева, Алматы, Казахстан. E-mail: roza.sadikova@mail.ru, ORCID: 0000-0002-9695-0945.

Khalym Bota – corresponding author, PhD student, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan. E-mail: bota-@mail.ru, ORCID: 000-0001-9380-9041.

Sadykova Roza Karimovna – Candidate of Philology, Assistant Professor, ALT University named after Mukhamedzhan Tynyshpaev, Almaty, Kazakhstan. E-mail: roza.sadikova@mail.ru, ORCID: 0000-0002-9695-0945.

Copyright: © 2025 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY NC) license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).